

Miladi 1840-1850 Tarihli Reaya Defterlerine Göre Trabzon Vilayeti Akçaabat Nahiyesinde Yaşayan Rum Nüfusunun Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı¹

Demographic And Socio-Economic Structure of The Greek Population Living in The Trabzon Province Township of Akçaabat According to Reaya Books of 1840-1850

Mustafa Ali Uysal², Kazım Kartal³

Öz

Trabzon'un fethinden önce Akçaabat, eyalet anlamında bir idari birimi ifade eden "thema" adlı idari bir birim içerisinde küçük bir yerleşim yeri idi. Trabzon'un ele geçirilmesinden sonra ilk olarak nereye bağlandığı konusu kesinlik kazanmamıştır. Şehrin sancak haline getirildiği ve ilk sancak beyinin Kasım Bey olduğu kayıtlıdır. 1514'te Çaldıran Savaşı'ndan sonra stratejik açıdan önemi dolayısıyla Bayburt yöresine vali tayin edilen Bıyıklı Mehmet Paşa Trabzon'un kontrolünü de üstlenince yeni bir idari sistem teşekkül etti. 1520 yılında Vilâyet-i Rum-ı Hadis adlı yeni idari birime bağlandı. Bu vilâyet Irakeyn Seferi sırasında, 1535 yılında, yeni kurulan Erzurum beylerbeyliğine dâhil edildi. Sancak; Trabzon, Giresun, Kürtün, Torul, Of, Rize, Pazar (Atina), Arhavi, Hemşin adlı kazalardan oluşuyordu. Trabzon kazası; Akçaabat, Maçka, Yomra ve Sürmene nahiyelerinden müteşekkildi. 1578 Osmanlı-Iran seferi esnasında lojistik destek bakımından önemi arttığı için Batum'la birlikte müstakil beylerbeylik haline getirildi. 1583 tarihinde nahiyenin batı sınırı Yavabolu'dan başlamakta, doğuda Değirmendere vadisine kadar uzanmaktaydı. Güney sınırı ise Torul kazasına dayanmaktadır. Güneydoğu sınırını ise Maçka nahiyesi teşkil etmekteydi. XVII. yüzyıl başlarında her ikisi beylerbeylik / eyalet olarak anıldı. Buraya Batum ve Gönnye sancakları dâhildi.

Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan NFS.d. kodlu ve 7104 numaralı Trabzon vilayeti, Trabzon sancağı, Trabzon, Yomra nahiyesi, Akçaabat nahiyesi, Vakfısagır nahiyesi Reaya defteri, NFS.d. kodlu ve 7105 numaralı Trabzon vilayeti, Trabzon sancağı, (Trabzon) Yomra nahiyesi, Of, Rize, Batri, Kura-i Vandari, Akçaabat, Giresun, Vakfısagır, Keşab, Sürmene, Vakfikebir, İskefiye, Tirebolu Karışık defteri ve NFS.d. kodlu ve 7106 numaralı Trabzon vilayeti, Trabzon sancağı, (Trabzon) Yomra nahiyesi, Sürmene, Of, Vakfikebir, Akçaabat, Giresun, Keşab, Rize, Tirebolu Reaya defterleri değerlendirilmeye tabi tutularak Akçaabat'ta yaşayan Rum nüfusunun demografik ve sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akçaabat, Rum, Demografi, Sosyo-ekonomi.

Abstract

Prior to the conquest of Trabzon, Akcaabad was a small settlement site within an administrative unit called thema, which means an administrative unit in the province. At the end of the capture of Trabzon, it was not certain where the first place was bound. It is recorded that the city was made a starboard and that the first starter's brain was Kasım Bey. After the Çaldıran War in 1514, a new administrative system was formed when Bıyıklı Mehmet Pasha, who was appointed Governor of Bayburt region due to its strategic importance, undertook the control of Trabzon. In 1520 a new administrative office named Vilayet-i Rum-i Hadis was connected. This province was included to, the newly founded Erzurum Grand Seigneur during the Irakeyn Expedition, in 1535. Sanjak was consist of some towns like Trabzon, Giresun, Kürtün, Torul, Of, Rize, Pazar (Athens), Arhavi, Hemşin. Trabzon province was consist of Akcaabat, Maçka, Yomra and Sürmene towns. During the Ottoman-Iran campaign in 1578, with the importance of logistical support increased and with Batum it became an independent grand seigneur. In 1583, the nineteenth century began to descend from east Yavabolu, and to the west the Valley of Degirmendere. The southern boundary is based on the Torul town. The south-east border was the Maçka district. In the early 17th century, both of them were referred to as grand seigneur / province. Batum and Gönnye sanjaks were included here.

In the Prime Ministry Ottoman archives coded NFS.d. and Trabzon province numbered 7104, Trabzon sanjak, Yomra township, Akçaabat township, Vakfısagır township the book of Reaya, NFS.d. coded and 7105 Trabzon province, Trabzon sanjak, (Trabzon) Yomra township, Of, Rize, Batri, Kura-i Vandari, Akçaabat, Giresun, Vakfısagır, Keşab, Sürmene, Vakfikebir, İskefiye, Tirebolu Mixed notebook and NFS.d. coded and number of 7106, Trabzon sanjak, (Trabzon) Yomra township Sürmene, Of, Vakfikebir, Akçaabat, Giresun, Keşab, Rize and Tirebolu Reaya notebooks have been evaluated and the demographic and socio - economic structure of the Greek Cypriot population living in Akçaabat through the evaluation of the books coded will be studied.

Keywords: Akçaabat, Greek, demography, socio-economy.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 27 / 09 / 2019

Accepted: 25 / 01 / 2020

¹ Bu çalışma 12-14 Ekim 2018 tarihlerinde Trabzon'da gerçekleştirilen Uluslararası Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumunda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir

² Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mauysal@mehmetakif.edu.tr.

³ Dr. Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, kartalkazim44@gmail.com, orcid: 0000-0001-5550-6808

Giriş

15-16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde şehir tarihçiliği hakkında araştırma yapmak isteyen bir araştırmacının başvuracağı en önemli kaynak tahrir defterleridir. Sözlük anlamı olarak Tahrir; yeni zapt edilen memleketlerin arazisini tescil ve toprağın mülkiyet ve tasarruf sistemini, Osmanlı mali teşkilatındaki vergilerin tayin ve mükelleflerin tespiti için yazılarak kayıt edilmesi anlamına gelmektedir (Sertoğlu, 1986, s. 326). Farklı dönemlerde birçok bölgede gerçekleştirilen bu sayımların kaydedildiği defterlere de Tahrir defterleri denilmektedir (Öz, 2010, s. 425; Kartal, 2013). Bu defterler Osmanlı Devletinin klasik döneminde gerçekleştirilmiş genel sayımların sonuçlarını içinde barındırmaktadır (Emecen, 1991, s. 144). Genel anlamda tarihçiler, Osmanlıda nüfusa ilişkin kaynakları iki döneme ayırmışlar ve bunlardan birincisini 15-19. yüzyıllar arasını kapsayan dönem, ikincisini ise 1830'dan sonra modern anlamda yapılmaya başlanan nüfus sayımları dönemi olarak nitelendirmişlerdir (Alikılıç, 2013, s. 19).

Klasik çağ Osmanlı Devleti'nde nüfus bilgileri hakkında tahrir defterleri bize tahmini bilgi vermiştir. Ancak 1830 yılında II. Mahmud dönemi ile birlikte modern anlamda nüfus sayımları yapılmaya başlanmış ve nüfus bilgileri için daha sağlıklı bilgilere ulaşmamıza olanak verilmiştir. (Karal, 1995, s.9 vd.) Gayrimüslim nüfusu için ise sadece nüfus defterlerinin değil aynı zamanda cizye defterlerinin de önemi büyüktür. Cizye vergisi hakkında bilgi vermek gerekirse;

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerle ilgili uygulamalar İslam hukukunun zimmet hukuku dairesinde şekillenmiştir. Zimmet sözleşmesinin şartlarına kısaca baktığımızda, İslam Devleti, İslam toprağı olmayan dünyayı İslam memleketi haline getirmek için cihad politikası gütmektedir. Buradaki temel amaç, tüm dünyayı İslam hâkimiyetine sokmak değil; din esaslarını ve hak ile adaleti korumak, kulların Allah'a karşı vazifelerini en iyi şekilde ancak İslam idaresi altında gerçekleştirebileceklerinin düşünülmesidir (Özel, 1982, s. 65; Şahin, 2015, s. 48 vd.).

Kur'an'ın bazı ayetlerinde Müslümanlarla birlikte Hıristiyanlar ve Yahudiler de kitap ehli olarak sayılmış, onların da ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerine korku olmadığı belirtilmiştir. (Şahin, 2015, s. 48 vd.). Bakara Suresi 62. ayeti "Şüphesiz ki iman edenlerle ve Yahudilerden, Hıristiyanlardan, Sabiilerden her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanır ve salih amel işlerse elbette bunların rableri katında ödülleri vardır. Bunlara bir korku yoktur. Bunlar üzülecek de değillerdir". (Yazır, 211, s. 8) derken; Maide Suresi 69. ayeti "Şüphe yok ki, iman edenler ve Yahudiler, Sabiler, Hıristiyanlar, bunlar içinde her kim Allah'a ve ahiret gününe iman edip de, salih amel yaparsa, artık onlara korku yoktur. Ve onlar üzülecek değillerdir." (Yazır, 211, s. 48) ayetlere baktığımızda Zimmilerin can, mal ve ailelerini her türlü tehlikeye veya düşmana karşı korumak İslam devletinin sorumluluğu altında olduğu söylenebilir. İslam devleti sözleşmenin tarafı sıfatıyla zimmilerin kadın ve çocuklarının hayatlarını tehlikeye karşı korumayı, garanti altına almaktadır.⁴

İlk zimmet anlaşmalarında zimmi olabilmenin şartı olarak gayrimüslimlere bir takım mali yükümlülükler getirilmiştir. Bunlardan sözlük anlam olarak "kafi gelmek, karşılığını vermek ve ödemek" olan cizye, terim olarak "İslami bir vergi olup, İslam devletlerinde zimmet hukuku çerçevesinde gayrimüslim halktan toplanan vergiyi ifade etmektedir (Özel, 2001, s. 35-50). Hasta, sakat,⁵ akli dengesi yerinde olmayan,⁶ işsiz ve din adamı olanlar cizye vergisinden muaf tutulmuşlardı. Yaşları 14-70 yaş arasındaki⁷ bütün gayrimüslim erkeklerden askerlik hizmetleri karşılığında cizye vergisi alınmıştır.

XIX. yüzyılda gayrimüslim nüfusun demografi ve iktisadi yapısını araştırmak isteyen bir araştırmacının başvurması gereken en önemli kaynaklar nüfus defterleri ve cizye defterleridir. Bu çalışmada Akçaabad hakkında genel bir bilgi verildikten sonra nüfus defterlerinden hareketle Akçaabad'da yaşayan gayrimüslim nüfusun iktisadi ve demografik yapısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Akçaabad Siyasi Tarihi

Günümüzde Akçaabad Trabzona bağlıdır. Osmanlı öncesi devirde Akçaabad ismi üzerinde yapılan araştırmalara baktığımızda, Akçaabat'ın eski adının XIV. yüzyıl başlarından itibaren Platana veya Platena olduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalara göre Trabzon'un 14 km batısında yer alan Platana, kuzeybatı taraftan iyi muhafaza edilmiş kötü hava şartlarına karşı Trabzon limanına alternatif bir özellik taşıması açısından önem arz etmektedir. Bölgenin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra yapılan 1486 tarihli tahrirde yörenin adı, bazen Akçaova bazen de Akçaabat olarak geçmekteydi (Şahin, 2014, s. 19-22).

⁴ Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslim tebaanın yönetimi ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi*, Risale yay., İstanbul 1996.

⁵ B.O.A., NFS, d., no:1129.

⁶ B.O.A., NFS, d., no:1129.

⁷ B.O.A., NFS, d., no:1129, s. 3-4.

Osmanlı dönemi Akçaabat nahiyesine bağlı köylerden biri de Polathane idi. Akçaabat'ın merkezi olan Polathane'nin kuruluşu ile ilgili herhangi bir malumatımız bulunmamasına rağmen eldeki kaynaklara göre M.Ö. III.-II. yüzyıllar arasında kurulduğu anlaşılmaktadır (Topal, 2010, s. 18).

Fatih Sultan Mehmet, 1461 yılında Trabzon'u fethetmesi⁸ ile birlikte, Akçaabat'ı da Osmanlı devletinin topraklarına katmıştır. Trabzon'a çok yakın olması bürokratik işlemlerinin bazen Trabzon ile birlikte yapılmasını gerektirmesine rağmen, genellikle Akçaabat Nahiyesi adı altında ayrı bir idari birim olarak değerlendirilmiştir. 1486 tarihli defterdeki kayıtlardan yararlanılarak yapılan çalışmalara bakıldığında Akçaabat nahiyesinin sınırları, batı sınırı Yavabolu burnu, bu burnun civarında yer alan Yavabolu köyünün nahiyeye sınırları içerisinde yer aldığı görülmektedir. Güneyde ise, Gümüşhane'nin Torul kazasının bir bölümü ile sınırdışı. Bu sınırdışlık güneydoğuda Maçka nahiyesinin köyleri ile devam edip doğuda Divranos ve Mesaryo köylerini içerisine alıp Ayasofya kilisesinden denize ulaşmaktaydı. Kuzeyinde ise Karadeniz bulunmaktaydı (Topal, 2010, s. 19).

1583 yılındaki sınırlarına bakıldığında ise, batı sınırı Yobol Burnu'ndan başlamakta, güneyde Tonya ve Sidiksa köylerini içerisine almaktaydı. Güneydoğuda Maçka nahiyesiyle sınır oluşturup, doğuda Mesariya ve Divranos köylerini kapsamaktaydı. Akçaabat nahiyesinin sınırlarında ufak tefek değişiklikler olsa da XVII. Yüzyıla kadar bütünlüğünü muhafaza ettiğini söylemek mümkündür (Topal, 2010, s. 19).

İlerleyen dönemlerde başka köylerin dahil edilmesiyle birlikte nahiyenin sınırlarının genişlediği de görülmektedir. Tanzimat dönemindeki yeniden yapılanma ile birlikte Ağasar vadisindeki yerleşmelerin de Akçaabat kazasına dahil edilmesiyle Akçaabat nahiyenin sınırları genişlemiştir. 1840 yılı Akçaabat nüfus defterine göre ise Akçaabat batı sınırının Yoros burnundan başladığı, güneyde Sidiksa ve Haçka köylerini de kapsayarak doğuda Divranos, Çukurçayır ve Holomana köylerini kapsayıp, Ayasofya Kilisesinden Karadeniz'e ulaştığı görülmektedir (Topal, 2010, s. 19).

2. Akçaabat'ta Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu

Osmanlı devletinde modern manada nüfus sayımının yapılması ile birlikte 1835 yılında Akçaabat'ta da nüfus sayımının ilk nüfus sayımının yapıldığı görülmektedir. 1835 yılında yapılan nüfus sayımına göre Akçaabat'ta 5 mahalle 86 köy olmak üzere toplam 91 yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu 91 yerleşimden iki mahalle ve dört köyde sadece gayrimüslimler yaşamaktaydı. Köy ve mahallelerin 57'sinde sadece Müslümanların yaşadığı görülmektedir. 1835 tarihli nüfus sayımına göre Akçaabat'ta 8.645 erkek Müslüman nüfus ve 2.603 gayrimüslim erkek nüfus yaşamaktaydı (Birinci, Çakıcı, Topal, 2012, s.23-25).

Akçabaat'ta 1836 tarihli nüfus defterlerine bakacak olursak;

Tablo 1. Polathane Kasabasında Yaşayan Rumlar⁹

Meslek	Ekonomik Durumu	Yaş	Fiziki Özellikleri	Vefat Ettiği Yıl	Vefat Ettiği Yer
Müdür	Evsat	45	Uzun boylu kara bıyıklı	-----	-----
Müdür	Evsat	45	Uzun boylu sarı bıyıklı Kostantin veled Nikola	27 Mart 1859	Asitane
Yoğurtçu	Evsat	60	Aksakallı oğlu Yorgi	1836	Asitane
Köle	Evsat	45	Orta boylu Dimitri	1836	Asitane

Polathane kasabasında yaşamış olan Rumların mesleklerine bakıldığında iki kişinin müdürlük görevi yaptığı, bir kişinin yoğurtçu olduğu ve bir kişinin ise köle olduğu görülmektedir. Ancak köle olarak kaydedilen kişinin meslek değil de lakap olarak kullanıldığı, ekonomik durumunun evsat olarak kaydedilmesinden anlaşılmaktadır. Zira meslek köle olarak kaydedilse ekonomik durumunun orta halli olmaması gerekir. Dikkat çeken bir diğer durum ise bunların İstanbul'a göç

⁸ Fatih Sultan Mehmet Trabzon'un stratejik konumun önemli olması hasebiyle tahta geçtiği zaman Trabzon'u almak istediğini çevresindekilere açıklamıştır. "Ve bil-cümle bir gün Hünkâr Mahmut Paşa'ya eyitti: "Mahmut, birkaç niyetim var. Umarım ki Hak Teala ben zayıfa kuvvet verip, anı nasib ede. Evvel biri, şol İsfendiyar vilâyetidir ki, Kastamonu ve Sinob ve Koyul-hisar'dır. Benim huzurumu bunlar giderir. Ve biri şol Trabzon'u bir cünüb kafir yiyip yürür. El-hasil bunlar benim maksudumdur. Gece ve gündüz hayalimden gitmez" demiştir. Bkz, Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", S.14, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003, s.71-84.

⁹ B.O.A., *NFS*, d., no:1129.

etmesidir. Vefat yerleri olarak İstanbul kaydedilmiştir. Bu da aslında bu dönemde Akçaabat'ın ekonomik durumunu veya sosyal durum nedeniyle göç yaşadığını bizlere göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 2. Akçaabat Nahiyesinde Yaşayan Rumların Ekonomik Durumu

Akçaabat'a Bağlı Mahalleler, Köyler ve Kasabalar	Vergi Vermekle Mükellef Kişi Sayısı	Ekonomik Durumları ¹⁰	Ödedikleri Toplam Vergi Miktarı	En Yüksek Yaş Oranı
Polathane kasabası	192	Ala: 17 Evsad:87 Edna:11 Mande:4	3795	Aksakallı Yane veled Apostol yaş 100
Galinoz	155	Ala:11 Evsad:68 Edna:5 Mande:0	2775	95
Ahanda	24	Ala:1 Evsad:8 Edna:6	390	65
Esterkitay? Esterkatay	59	Evsad:35 Edna:10	1200	90
Karziya	82	Evsad:49 Edna:33	1965	90
Mersin	59	Ala:4 Evsad:15 Edna:14	900	90
Ayagorgor ve Savarokso/Savaroksa	96	Ala:1 Evsad:31 Edna:23	1335	65
Rahnovi/Jangovi ??	41	Ala:1 Evsad:9 Edna:14	540	60
Akçaabat tabi karye	15	Evsad:1 Edna:7	100	45
Kalçıya	10	Evsat :7	210	50

Galinoz mahallesinde bir papazın deftere kaydedilmiş olduğu ve bu kişinin ise 32 yaşında kara sakallı Keriyo oğlu Papaz Todor olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik durumlara baktığımızda Ala seviyesinde olan yani en yüksek düzeyde vergi veren kişi sayısının en fazla olduğu yer olarak Polathane kasabası görülmektedir. En fazla vergi miktarı ise gene Polathane kasabasında toplanmıştır. Ayrıca devlete hizmet eden müdürlük yapan iki kişinin olduğu da görülmektedir.

Ahanda karyesinde ise ala seviyesinde vergi veren bir kişinin bulunduğu ve bunun mesleğinin ise Kâhya olduğu tespit edilmiştir. Bu karye ile ilgili başka herhangi bir meslek grubu bulunmamaktadır. Köyde ayrıca 9 tane de çocuk kaydedilmiştir. Vergi veren kişi sayısına baktığımızda bu köyde bulunan Rum nüfusunda sağlık açısından halkın herhangi bir özrünün bulunmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.¹¹

Esterkitay/Esterkatay'da ? toplamda 59 kişi bulunmaktadır. Bunlardan Evsad (30 Kuruş) vergi veren kişi sayısı 35 kişidir. Edna (15 Kuruş) seviyesinde vergi veren kişi sayısı ise 10 kişi olduğu tespit edilmiştir. 13 kişi ise çocuktur. Bir kişi ise vergiden muaftır. Ayrıca ekonomik anlamda ödenen vergilere baktığımızda maddi durumları iyi kimsenin olmaması köy halkının iktisadi yapısının iyi olmadığını bizlere göstermektedir.

¹⁰ Ala: alınan en yüksek vergi miktarı olup kişi başı 60 kuruş, Evsad: orta gelirli kişilerden alınan vergi miktarı olup 30 kuruş, Edna: maddi durumları yerinde olmayan ancak çalışan kişilerden alınan vergi miktarı olup 15 kuruş, Mande ise çalışmayacak durumda olan ve fakir olan kişileri tanımlamaktadır. Detaylı bilgi için bkz; Halil İnalçık, "Cizye", C.8, TDVIA, Ankara 1993, s.45-48; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Eren yay, İstanbul 2004, s.61-65; İbrahim Yılmazçelik & Kazım Kartal, "XIX Yüzyılın Ortalarında Urfa'da Yaşayan Gayr-İ Müslimlerin Demografik ve İktisadi Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme", *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, Edit: Sait Erdal Dinçer & Sinan Sönmez vd., C.1, Gece Akademi, Ankara 2019, s.193-209; Kazım Kartal & Serpil Sevim Kartal, "H.1256/ M.1840-41 Tarihli Müslim Nüfus Defterlerine Göre Karahisar-ı Develi (Yeşilhisar) Kazâsı: Sosyo-Ekonomik Ve Demografik Yapısı", *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar*, C.2, Gece Akademi, Ankara 2018, s.112-130.

¹¹ Bkz: BOA, NFS, d., 1129., Ala:1, Evsad:8, Edna:6 kişi, çocuk sayısı 6 olarak kaydedilmiştir. Toplam yaşayan kişi sayısı 24 olması ve kimsenin vergiden muaf olmaması sağlık durumlarının iyi olduğunu, herhangi birinde özür durumlarının olmadığını bizlere göstermektedir.

Karziya köyünde, toplamda 79 kişinin olduğu gözlenmiştir. Bunlardan Evsad seviyesinde vergi veren kişi sayısı 49 iken Edna seviyesinde vergi veren kişi sayısı ise 33'tür. Bir kişi ise vergiden muaftır. Köyde bulunan çocuk sayısı 42'dir.

Mersin köyünde toplamda 59 kişinin bulunduğu görülmektedir. Ala seviyesinde vergi veren kişi sayısı 4 olduğu ve bunlardan birinin kır sakallı Çerkez oğlu Papaz Kostantin olduğu görülmektedir. Evsad seviyesinde vergi veren kişi sayısının 15, edna seviyesinde vergi veren kişi sayısının ise 14 olduğu görülmüştür.

Ayagorgor ve Savarokso/Savaroksa köyünde 96 kişiden Ala seviyesinde vergi veren kişi sayısının 1, Evsad olarak vergi veren kişi sayısının 31, Edna seviyesinde vergi veren kişi sayısının 23 olduğu, 41 tane çocuğun kayıtlı olduğu görülmektedir.

Rahnovi/Jangovi'de ?? toplamda 41 kişi olup Ala:1, Evsad:9 Edna:14, çocuk sayısı 14 kişi bulunmaktadır.

Akçaabat tabi karye'de toplamda 15 kişi kaydedilmiştir. Evsad:1, Edna 7, çocuk sayısı ise 7 olarak kaydedilmiştir. Köyün ekonomik durumuna baktığımızda, vergi veren kişilerin maddi durumlarının çok kötü olduğu görülmektedir.

Kalçiya köyünde ise 10 kişi kaydedilmiştir. Evsat sayısı 7 olup diğer kalan 3 kişi de çocuktur. Köyde kalanların fiziki durumlarında herhangi bir özrün söz konusu olmadığı görülmektedir.

Toplamda Akçaabat'a bağlı olan bir mahalle ve kasaba ile köylerde 733 Rum nüfusunun kaydedildiği görülmektedir. Diğer nüfus defterlerinde ise Sadece Rumlar değil gayrimüslimler toplam olarak ele alınmıştır.

Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi 1844 yılındaki nüfus sayımına baktığımızda Akçaabat maa Polathane olarak kaydedilen kişi sayısı 2.548 kişi iken askere alınan kişi sayısı ise 8 kişi olarak görülmektedir.¹² Trabzon kazaları olarak kaydedilen diğer yerlere baktığımızda ise Rize'de kaydedilen reaya sayısı 202, askere alınan kişi sayısı 1, Of kazasında toplam reaya sayısı 331, askere alınan kişi sayısı 1, Sürmene'de reaya sayısı 1399, askere alınan kişi sayısı 1, Trabzon merkezde ise toplam reaya 5156, askere alınan kişi sayısı 17, Giresun'da toplam kişi sayısı 1211, askere alınan kişi sayısı 4, toplam kaydedilen reaya sayısı ise 108.477 kişi olup askere alınan kişi sayısı ise 34 olarak kaydedilmiştir. (Tablo3)

Tablo 3. 1844 Yılı Nüfus Defterine Göre Trabzon'da Bulunan Reaya ve Askere Alınan Kişiler

Kaza adı	Reaya Sayısı	Askere Alınan Kişi Sayısı
Rize	202	1
Of	331	1
Trabzon merkez	5156	17
Akçaabad	2548	8
Giresun	1211	4
Toplam ¹³	9448	31

Tablo dikkate alındığında en fazla reayanın kaydedildiği yer Trabzon'dan sonra Akçaabad olarak görülmektedir. Bu da aslında 1844 yılında Trabzon için Akçaabad'ın en önemli yer olması ve ekonomik olarak iyi bir konumda olması nedeniyle tercih edilen yer olması açısından önemlidir.¹⁴

5 Kasım 1850 tarihli Nüfus defterine baktığımızda ise Akçaabat'ın Polathane Mahallesi, Rum ve Ermeni nüfusunun yazılmadığı mahalle olarak belirtilmiştir. Molyane karyesinde reayası kaydedilmiştir. İslam nüfusunun hiç kaydedilmediği köy olarak, Suva/Sayra, Canani/Caneni/Cevizli köyü olarak kaydedilmiştir. İslam nüfusunun olduğu ancak kaydedilmediği köy ise Savaruksa olarak belirtilmiştir. 1850 tarihli Nüfus defterinde geçen köyler şu şekildedir; Molyane, Esteri, Doşule, Savra, Canani, Savaruksa, Doşule olmak üzere 6 köy ismi ve 1 mahalle isminin kaydedildiği görülmektedir.¹⁵

¹² B.O.A., NFS, d., no:3870.

¹³ İncelemiş olduğumuz nüfus defterinin sonundaki toplam rakamlar olduğu gibi kaydedilmemiştir. Defterde geçen hesaplamalar şu şekildedir: Toplam askere alınan kişi sayısı 34 olarak kaydedilmiştir. Toplam reaya sayısı ise 10.847 olarak kaydedilmiştir. Muhtemelen hesaplanan kişiler deftere not edilmediği olabilir veya yanlış hesaplama sonucu olabilir. B.O.A., NFS, d., no:3870.

¹⁴ B.O.A., NFS, d., no:3870.

¹⁵ B.O.A., NFS, d., no:7105.

1850 tarihli diğer nüfus defterinde ise Maglavina, Savaruksa, Gozoysa, Esteri, Davserek, Sova¹⁶ ve Ermenilerin yaşamış olduğu Polathane mahallesi ile Anbela köyleri kaydedilmiştir.¹⁷

1853 tarihli vergi kayıtlarında ise Trabzon sancağı kazaları¹⁸ toplamı olarak 277 âlâ bulunurken toplanan vergi miktarı ise 16.620 kuruş, 5.306 evsat bulunurken bunlardan alınan vergi miktarı ise 159.180, 6.352 ednâ olarak kaydedilmiş ve alınan vergi miktarı ise 190.560 kuruş olarak belirlenmiştir. Toplam gayrimüslim kişi sayısı 11.935 kişidir. Toplam vergi ise 366.360 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁹

Sonuç ve Değerlendirme

Görüldüğü gibi 1840-1850 yılları arasında Akçaabat kazasının gayrimüslimlerin tahminî nüfusu ve ekonomik yapısı hakkındaki bilgileri içeren en önemli kayıtlar cizye ve nüfus defterleri kayıtlarıdır. Bu kayıtların sunduğu bilgiler sonucu Akçaabat kazasının tahminî nüfusu ve ekonomik yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapıldı. Ancak araştırma dönemindeki diğer arşiv kaynakları da incelendikten sonra nüfusun etnik ve dinî yapısı geniş boyutuyla ele almak mümkün olacaktır.

Çalışmamızın dayandığı arşiv belgeleri, B.O.A., *ML.VRD.CMH.d.1515*, B.O.A, *NFS, d., no:7106*, B.O.A, *NFS, d., no:3870.*, B.O.A, *NFS, d., no:7105*, B.O.A., *NFS, d., no:1129* defterleri oluşturmaktadır. 1836 tarihli B.O.A., *NFS, d., no:1129* Nüfus defterinden elde edilen bilgilerde ise, Akçaabat kazasına bağlı olan Polathane kasabasında yaşayan Rum nüfusu tespit edilmiş ve iktisadi yapıları değerlendirilmiştir. Diğer köylere oranla Polathane kasabasında Rumların ekonomik durumun daha iyi olduğu görülmüştür. Diğer köylerde ekonomik açıdan Rum nüfusunun iyi olmadığı ve bu nedenle de İstanbul'a göçün fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak sağlık durumlarına bakıldığında fiziki anlamda çok az kişide sorun olduğu görülmüştür.

Diğer Nüfus defterleri ve Cizye defterinde ise Trabzon ve Akçaabat'ta yaşayan gayrimüslim nüfus sayılarına ve ekonomik yapılarına ulaşılması açısından önemlidir. 1844 tarihli Nüfus defterinde Rize'de 202 kişi kalmaktadır. Bunlardan 1 kişi askere alınmıştır. Çalışmada ele alındığı gibi Of 331, Trabzon Merkez 5.156 kişi, Akçaabat 1.211 nüfusa sahiptir. 1836 tarihinden sadece çocuk sayısı hariç Rum nüfusu 733 kişi olarak kaydedilmiştir. Ancak 1846 yılında ise tüm gayrimüslim nüfusun 1.211 olarak kaydedildiği görülmüştür. Bu da aslında giderek gayrimüslim nüfusta azalmanın olduğunu göstermiştir. Muhtemelen iktisadi problemlerden dolayı 1836 yılında başlayan İstanbul'a göçler giderek artmış ve bu 1846 yılında kendini göstermiştir.

Sonuç itibariyle Akçaabat'ta yaşayan Rum nüfusunun tespiti için Müslüman ve gayrimüslim Nüfus defterlerinin yanında Temettüat ve Cizye defterleri de incelenmeli ve araştırmacılar tarafından mukayese edilerek sosyo ekonomik yapı ortaya konulmalıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

B.O.A., *NFS, d., no:1129.*

B.O.A., *NFS, d., no:3870.*

B.O.A, *NFS, d., no:7105.*

B.O.A, *NFS, d., no:7106.*

B.O.A., *ML.VRD.CMH.d., 1515.*

Alikılıç, D. (2013), *Kaza-i Sürmene tabi-i Livay-i Trabzon Sürmene Nüfus Defteri (Sürmene-Araklı-Köprübaşı)*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul.

Birinci-Çakıcı- Topal, A.M- M.- Z, *Akçaabat –Vakıkebir Nüfus Kütüğü (1835-1845)*, İstanbul 2012, s.23-25.

¹⁶ Sova karyesinde 4 hane olduğu kaydedilmiştir. Ortalama tahmini nüfus olarak 20 kişinin yaşadığını söylemek mümkündür. Bkz: B.O.A, *NFS, d., no:7106.*

¹⁷ B.O.A, *NFS, d., no:7106.*

¹⁸ B.O.A., *ML.VRD.CMH.d., 1515.*

¹⁹ B.O.A., *ML.VRD.CMH.d., 1515.*

- Emecen, F. (1991), "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 144.
- Eryılmaz B., (1996), *Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi*, Risale yay., İstanbul.
- İnan, K. (2003), "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, ss. 71-84.
- İnalcık H. (1993), "Cizye", C.8, *TDVİA*, Ankara, s.45-48;
- İnalcık H. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Eren yay, İstanbul.
- Kartal, K. (2019), *1100 Numaralı Müslüman Nüfus Defterine Göre Trabzon Vilayeti Maçka Kazasının Demografik Yapısı*, İKSAD, Edit: Nurullah Nehir, Ankara.
- Kartal K. & Kartal S. S.(2018), "H.1256/ M.1840-41 Tarihli Müslim Nüfus Defterlerine Göre Karahisar-ı Develi (Yeşilhisar) Kazâsı: Sosyo-Ekonomik Ve Demografik Yapısı", *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar*, C.2, Gece Akademi, Ankara, s.112-130.
- Öz, M. (2010), "Tahrir", *TDVİA*, C. 39, Ankara, s. 425.
- Özel, A. (1982), *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Özel, O. (2001), "Avarız Ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi Ve İstatistik*, Ankara, ss. 35-50.
- Sertoğlu, M. (1986), *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Şahin, G. N. (2015), *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Hukuki Durumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, s. 48 vd.
- Şahin, İ. (2014), "Akçaabat' Adı Üzerine", *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu*, Akçaabat Belediyesi Kültür Yay., Akçaabat, ss. 19-22.
- Topal, Z. (2010), *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat Belediyesi yay., Akçaabat, s. 18.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (2011), *Kur'ân-ı Kerim Meali*, (Sad. Mehmed Şirin Doğan), İstanbul: Seda Yayınları.
- Yılmazçelik İ. & Kartal K. (2019), "XIX Yüzyılın Ortalarında Urfa'da Yaşayan Gayr-İ Müslimlerin Demografik ve İktisai Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme", *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, Edit: Sait Erdal Dinçer & Sinan Sönmez vd., C.1, Gece Akademi, Ankara, ss.193-209.